

GORENJSKA MLADINA V NARODNOOSVOBODILNEM BOJU 1941–1945

Kot uvod v priložnostni zapis ob 50-letnici 1. pokrajinske konference Zveze slovenske mladine za Gorenjsko, ki je bila v dneh 12. in 13. aprila 1944 v Davči, naj zapišem najprej nekaj misli in dejstev iz življenja neposredno pred drugo svetovno vojno.

Predvsem je potrebno poudariti, da so bile materialno-socialne razmere pri nas težke. V najboljših časih je bilo v Dravski banovini zaposlenih okrog 100.000 oseb. Nezaposlenih pa je bilo dosti več. Po 1. svetovni vojni je ostalo v Madžarski, Avstriji in Italiji tretjina Slovencev in slovenskega ozemlja. Tako so Anglija, Francija in ZDA po 1. svetovni vojni krojile usodo malega slovenskega naroda in mešetarile z našim ozemljem!

V večjih industrijskih mestih Gorenjske (Jesenice, Kranj) so našli zaposlitev številni primorski Slovenci, ki so pribegli v Jugoslavijo pred fašističnim terorjem v Italiji. Šolski otroci smo že vedeli za žrtve fašističnega režima F. Bidovca, F. Marušiča, Z. Miloša in A. Valenčiča, za protifašističnega borca iz Istre Vladimirja Gortana. Zaradi teh in drugih primerov je rasel v nas mladih odpor proti fašizmu.

Leta 1933 smo s težkimi slutnjami doživeli Hitlerjev prihod na oblast v Nemčiji. Čez nekaj let smo že spremljali preko medijev preganjanje Židov v Nemčiji.

Dobro se spominjam fotografije v Jutru iz leta 1935, na kateri je bilo videti papeža Pija XI. pri blagoslavljanju italijanskih vojakov v Neaplju pri vkrcanju na ladjo pred Musolinijevim imperialističnim pohodom v Afriko.

Fašistična Italija in nacistična Nemčija sta pomagali generalu Francu v napadih na zakonito oblast v Španiji. Leta 1938 smo z žalostjo v srcu doživeli angleško-francosko izdajstvo prijateljskega pakta s Čehoslovaško, ko sta ti dve državi pokleknili pred Hitlerjem. Takrat se je temu izdajstvu reklo »Münchenski sporazum«. Po tem dogodku Hitler ni imel več ovire na svojem osvajalnem pohodu v Evropo.

Leta 1938, po Anshlusu, smo imeli Gorenjci Hitlerjev tretji rajh že na Karavankah. Edina sila, ki bi se takrat, po našem mnenju, lahko uprla Hitlerju, sta bili Sovjetska zveza in njena Rdeča armada, kljub sporazumu Hitler – Stalin (1939), ki smo ga tedaj imeli za Stalinovo taktično potezo. Čeprav je bila Sovjetska zveza daleč od nas in njenih notranjih razmer nismo poznali, smo jo, posebno mladi, imeli kot največjo slovansko državo, za našo naravno zaveznico.

Politične razmere med dvema vojnama na Slovenskem

Po prvi svetovni vojni je imela svoj odmev v Sloveniji tudi oktobrska revolucija. Leninova parola »Mir in kruh« je naletela na ugoden sprejem pri evropskem delavstvu in delu izobraženstva. Na Gorenjskem je bilo največ socialnih demokratov in komunistov na Jesenicah, kjer je bilo tudi največ delavcev. V tem času in kasneje se pojavijo mladi komunisti izobraženci, ki so sprejemali marksizem in razredni boj, ter mladi delavci, vajenci, pomočniki, zainteresirani za svoj boljši socialni in materialni položaj.

V takih razmerah nastane tudi organizacija mladih komunistov – Savez komunističke omladine Jugoslavije – SKOJ. Člani SKOJ-a so po prepovedi delovanja Komunistične stranke delovali predvsem v sindikalnih organizacijah, kasneje pa tudi v številnih drugih političnih in nepolitičnih strankah, organizacijah in društvih.

Med dvema vojnoma sta se v slovenskem in gorenjskem političnem življenju, posebno pa ob volitvah, pojavljali predvsem dve politični stranki in to klerikalna SLS in liberalna, jugoslovenarska JNS.

Delavstvo pa je bilo včlanjeno v štirih sindikalnih organizacijah. Na Jesenicah in v Trziču so bili močni URS-ovi sindikati, v Kranju, Kamniku in Škofji Loki pa JSZ in ti dve organizaciji sta bili tudi glavni organizatoriki številnih kovinarskih in tekstilskih stavk. Predvsem pa sta bila za slovenski in gorenjski prostor značilna obstoj društev in njihovo strokovno, družabno in kulturno delovanje. To so bila sokolska, prosvetna, gasilska, planinska, športna, delavska, obrtniška, študentska, dijaška, skavtska in še mnoga druga. Aktivno delovanje v navedenih društvih je mladino plemenitilo. V materialnem smislu je bila v teh društvih prisotna izredna skromnost, zato pa je bila mladina deležna bogatih doživetij v kulturnem in družabnem življenju. Z delom v društvih se je rojevalo in razvijalo domoljubje v mladih ljudeh. Neposredno pred 2. svetovno vojno, leta 1940, se pri organiziranju »Društva prijateljev SZ« oblikujejo tedaj obstoječe politične sile: Krščanski socialisti (JSZ in njen kulturni del), članstvo Sokola, komunisti in kulturni delavci – izobraženci, ki so aprila 1941, takoj po nemško-italijanski okupaciji formirali fronto za odpor proti okupatorju.

2. svetovna vojna in odpor proti okupatorju

Napad na Jugoslavijo in njena okupa-

cija sta pomenila konec dotedanjega političnega, društveno-kulturnega in družabnega življenja. Jugoslavije v nekaj dneh ni bilo več. Nastali sta dve Hitlerjevi vazalni državi: Srbija (Nedić) in Hrvatska (Pavelić). Dravska banovina, kjer smo živeli Slovenci, pa je bila kot vojni plen razdeljena med tri okupatorje: Nemčijo, Italijo in Madžarsko.

Pričenja se obdobje upora. Konec aprila je že prišel na Gorenjsko glas, da so se novi, mladi in odločni ljudje (stare, predvojne stranke so se bolj ali manj, javno ali prikrito udejale okupatorju) zbrali in odločili za oborežen boj proti okupatorjem. Julija in avgusta 1941 že pohite skojevci v čete kamniškega bataljona, v tržiško in kranjsko četo, v četo Ivana Cankarja na Mežakljo in v četo Ilije Gregoriča na Jelovico. Do konca leta 1941 se pridružijo Cankarjevemu bataljonu, takrat največji partizanski vojaški enoti na Slovenskem, novi člani SKOJ-a, sokoli, krščanski socialisti in kmečki fantje, politično večinoma neopredeljeni. Za vztrajanje na bojnih položajih Cankarjevega bataljona v hudi zimi 1941/42 vključno s trodnevno dražgoško bitko je bila potrebna mladostna vna in vztrajnost ne meneč se za lastno življenje.

»Na Gorenjskem je bilo v letu 1941 najmanj 1100 partizanov. Okoli 330 borcev je bilo mlajših od 24 let, med njimi je bilo 75 članov SKOJ-a, 25 članov in simpatizerjev KP, 30 članov Sokola, 40 simpatizerjev in aktivistov OF. 501 borec se je po vstopu v partizane vrnil domov, med njimi okoli 150 mladih borcev, od teh je okrog 100 mladih borcev občutilo okupatorjevo nasilje. Večina pa jih je, zlasti v letu 1943, spet prišla v partizanske enote.«¹

Leto 1942

Okupator je poostril teror nad prebivalstvom, še posebej proti mladim, ki so izvajali razne akcije. V Begunjah so 21. januarja 1942 ustrelili 11 skojevcev in

mladincev in tako razbili jeseniško skojevsko organizacijo. Kumerdejeva izdaja v Kranju je povzročila množične aretacije tudi med mladimi. Gestapo je izvajal aretacije, kjer je le zaslužil kakšno organizirano mladinsko skupino. 22. aprila 1942 je med drugimi borci padel v Okrogelski jami Stane Žagar ml., ki je bil julija 1941 poslan na Gorenjsko za organiziranje in vodenje skojevske organizacije. O delovanju skojevske organizacije na Gorenjskem v letu 1942 ni zbranih dovolj podatkov.

Tudi v vojaških enotah, v Kokrškem in v Gorenjskem odredu, ki sta bila v letu 1942 osrednji partizanski vojaški enoti, vsaka je štela nekaj nad 200 borcev, skojevska organizacija ni delovala. Po obstoječih podatkih je bilo v Kokrškem odredu 17 članov SKOJ-a, v Gorenjskem odredu pa 28 članov SKOJ-a. Za Škofjeloško četo, ki je bila v sestavi Poljanskega bataljona in Gorenjskega odreda, lahko trdim, da v vsem letu 1942 ni bilo nobenega sestanka SKOJ-a, čeprav nas je bilo v četi nekaj članov. Okupatorjev teror vendar ni dosegel partizanskih čet! Opisano stanje organizacije SKOJ je prav gotovo izziv za zgodovinarje NOB. Krvni davek skojevcev je bil velik. Na Gorenjskem je v letu 1942 padlo 132 partizanov.

Vzpon SKOJ-a in mladinske organizacije v letu 1943

Šele prihod Borisa Kidriča na Gorenjsko (Poljanska dolina) konec novembra 1942 je povzročil oživitve delovanja KP in SKOJ-a. Na sestanku Pokrajinskega komiteta KPS za Gorenjsko je bilo tedaj sklenjeno, da iz partizanskih bataljonov in čet pošljejo na politično delo nekaj v bojih preizkušenih in utrjenih mladih borcev za delo med mladino. Tudi pisec tegale prispevka je bil v decembru 1942 poslan iz Škofjeloške čete na politično delo na škofjeloški teren. Januarja 1943 sem pridobil za politično delo med mladino kranjskega okoliša borca Škofjelo-

ške čete Staneta Konstantina – Boruta, drugega borca iste čete Ivana Založnika – Šomaštra pa za delo na medvoškem terenu. Aprila 1943 pa še četrtega borca Škofjeloške čete Lojzeta Berčiča – Mira za delo med mladino v škofjeloškem rajonu.

V marcu 1943 je bilo že formirano Pokrajinsko poverjeništvo SKOJ-a za Gorenjsko. S sekretarjem Vinkom Hafnerjem sva se udeležila posvetovanja SKOJ za Slovenijo, ki je bilo 12. marca na Babni gori. Poročala sva o stanju organizacije SKOJ na Gorenjskem slovenskemu sekretarju SKOJ-a, Stanetu Kavčiču in organizacijskemu sekretarju SKOJ-a Jugoslavije, Ratu Dugonjiču.

Kot član Poverjenišтва sem dobil nalogo organizirati izhajanje gorenjske izdaje »Mladine«. Za izvršitev te naloge sem pridobil Miloša Zihlerla – Prešerna, ki je bil tedaj od vseh dosegljivih po svojih človeških in strokovnih kvalitetah najprimernejši, saj je bil kulturno in politično široko razgledan. Odgovorno nalogo je Miloš opravljal eno leto. Na I. konferenci ZSM za Gorenjsko (12.–13. aprila 1944) se je Miloš od nas poslovil in potem šel na pot proti Beli Krajini, od koder naj bi odletel v Bari na zdravljenje. Žal Miloš ni prišel na cilj, na poti je umrl. Aprila 1944 je že stopil na Miloševo mesto France Štiglic – Tugo, študent slavistike iz Kranja. Jeseni 1944, ko je bil Štiglic poslan v Belo Krajino, je uredništvo gorenjske Mladine prevzel Marjan Ramovš, tudi študent iz Kranja. Toda že 17. novembra 1944 je na poti na kranjski teren padel. Zamenjal ga je Stane Banič – Drejko. Gorenjsko izdajo Mladine smo v letu 1943 tiskali v nekaj sto izvodih, v letih 1944 in 1945 pa v nekaj tisoč izvodih. Vse številke so bile vedno razposlane po okrožjih, brigadah in odredih.

Organiziranost SKOJ-a in ZSM-ja po okrožjih, odredih in v 31. diviziji

Od julija 1943 dalje delujejo na Go-

renjskem 4 okrožni komiteji SKOJ-a: jeseniški, kranjski, škofjeloški in kamniški. V vsakem okrožju so v formiranju rajonski komiteji. Pri takem širokem, organizacijskem pristopu se je temu primerno povečalo število organizirane mladine v odborih in tudi število članov SKOJ-a in skojevskih grup. Iz obstoječega arhiva so bili ugotovljeni¹ naslednji podatki:

- **Okrožje Jesenice** december 1943 – 22 grup SKOJ s 70 člani

 - 92 odborov ZSM

 - april 1945 – 68 grup SKOJ s 468 člani

 - 1159 članov ZSM

- **Okrožje Kranj** december 1943 – 15 vaških aktivov SKOJ

 - 52 terenskih aktivov SKOJ

 - 32 vaških odborov ZSM

 - 188 terenskih odborov ZSM

 - april 1945 – 44 grup SKOJ s 432 člani

 - 34 odborov ZSM s 773 člani

- **Okrožje Škofja Loka** december 1944 – 100 grup SKOJ s 511 člani

 - ? odborov ZSM s 675 člani

 - 734 pionirjev

- **Okrožje Kamnik** december 1943 – 22 grup SKOJ

 - 143 odborov ZSM

 - julij 1944 – 33 grup SKOJ s 167 člani

 - 74 odborov ZSM s 504 člani

 - 155 pionirjev

V oktobru in novembru 1943 je bila postavljena organizacija SKOJ v vseh treh brigadah 31. divizije, v Prešernovi, Vojkovi in Gradnikovi. Vzpostavljane skojevske organizacije v brigadah se je dogajalo po kapitulaciji fašistične Italije, v času pogostih nemških napadov in ofenziv.

Pred leti so študentje zgodovine za svoje diplomske naloge obdelali vsak po eno okrožje in vse tri brigade ter škofjeloški, jeseniško-bohinjski in kokrški odred. Rekonstruirana je organizacija SKOJ v vsaki vojaški enoti od četnih,

bataljonskih ter odrednih sekretarjev SKOJ, kakor tudi število članov SKOJ po enotah.

»Junija 1944 je bilo v 31 diviziji 382 članov SKOJ. Sredi novembra 44 pa so imeli trije odredi na Gorenjskem skupaj 307 članov SKOJ. V vojaških enotah so v SKOJ sprejemali zlasti tiste borce, ki so pokazali hrabrost, poštenost in še druge vrline.«²

Osnovne naloge skojevcev v vojski so bile vezane predvsem na oborožen boj. Skojevci so bili vseskozi v prvih bojnih vrstah. Odlikovali so se po drznih akcijah. Običajno so se za tvegane akcije kot prostovoljci javljali skojevci. Zaradi junaštva skojevcev je bilo med njimi tudi večje število žrtev.

V oktobru 1943 je bil Vinko Hafner poslan na drugo delo, za novega sekretarja Poverjeništvu SKOJ, za Gorenjsko pa je bil imenovan pisec tegale sestavka, in bil hkrati poklican na PK SKOJ za Slovenijo in tajništvo glavnega odbora ZSM, na osvobojeno ozemlje v Belo Krajino. Po posvetovanjih naj bi se udeležil še II. kongresa USAOJ-a v Bosni. Ker se je zaradi nemških ofenziv v Bosni pričetek kongresa zavlačeval, sem se odločil za povratek na Gorenjsko, kamor sem prišel okrog 15. februarja 1944.

Od marca 1944 dalje je deloval na Gorenjskem številnejši Oblastni komite SKOJ, ki so ga sestavljali že na delu preizkušeni dotedanji okrožni sekretarji SKOJ-a in še nekateri drugi, v praksi potrjeni člani in inštruktorji. Metoda našega dela je bila: vodenje in usmerjanje iz centra kombinirano s stalnimi obiskovanji okrožij. V marcu 1944 si je Oblastni komite SKOJ zgradil lastni center na robu Jelovice, kar je omogočilo solidne delovne pogoje in praktičen dostop v vsa okrožja.

Od 1. aprila 1943 do januarja 1944 je bil naš komite zadolžen tudi za organizacijo SKOJ-a in mladine na Koroškem. V tej zvezi je bilo poslanih z Gorenjske na Koroško večje število vodilnih skojevskih in mladinskih organizatorjev, od

katerih so se nekateri kasneje vrnili, nekateri ostali na Koroškem do osvoboditve. Nekaj naših mladincev pa je tam ostalo za vedno, darovali so svoja življenja za osvoboditev Koroške.

Odlikovanje škofjeloškega okrožja v letu 1943

Sicer pa je bil najpomembnejši čas za postavitev, utrditev in razvoj mladinske organizacije na Gorenjskem pomlad 1943, ko je nemški okupator izvajal mobilizacijo naših fantov v nemško vojsko. Prvi hip se to čudno sliši. Toda navzočnost partizanov - političnih delavcev na terenu in njihova operativna povezanost s poveljstvi partizanskih čet in bataljonov je omogočila, da smo nemške mobilizirance preusmerjali v partizane. Vse akcije, povezane z mobilizacijo, so potekale brez nevarnosti za svojce, saj smo le tem vsakokrat naročili, da »ugrabitev« njihovih fantov prijavijo nemškim oblastem. Fantje so se zavestno in prostovoljno odločili za ta korak. Zaradi takega našega delovanja je Gorenjski odred do junija 1943 narasel na 9 bataljonov. Julija 1943 je bila zato lahko formirana Prešernova brigada. Veliko število borcev pa je bilo poslanih na Dolenjsko. Ko je množica fantov odšla v partizane, so težo mladinskega političnega in organizacijskega dela prevzela dekleta. Zaradi dobre organiziranosti, velikega števila novih partizanov je dobila mladinska organizacija škofjeloškega okrožja na I. kongresu Zveze slovenske mladine, oktobra 1943 v Kočevju, prvo prehodno zastavo, kot najboljše organizirano okrožje v Sloveniji.

Vsebina in oblike dela SKOJ in ZSM na Gorenjskem v letih 1943–45

Poleg rednih organizacijskih, političnih in študijskih sestankov skojevskih grup in odborov ZSM, rednih poročil o svojem delu, je bila ena od aktivnosti mladine tudi udeleževanje na občinskih, rajon-

skih, okrožnih in pokrajinskih posvetovanjih. Sicer pa v tem kratkem sestavku ni mogoče navesti vsega, kar je organizirana mladina ustvarila za cilje NOB, zato lahko nekatere oblike dela opišem v najkrajši obliki.

- V agitaciji in propagandi za cilje NOB je bila mladina tako aktivna, da je sproti izničevala propagando okupatorja in njegovih hlapcev – domobrancev. Skrbela je, da je partizanski tisk krožil med ljudmi.

- Mladina je pošiljala uredništvom Mladine in Pionirja za objavo svoje spise in pesmi.

- Mladinke so sodelovale pri mobilizaciji v NOV. Prepričevale so fante, da vstopijo v NOV in jih tudi same vodile na zvezo.

- Mladinska organizacija je zbirala materiale za vojsko, za bolnice in za tiskarne.

- Mladinke so same pletle za partizane in ranjence ter jih ob različnih priložnostih obdarovale.

- Mladina je zbirala naslove internirancev, ki so trpeli po taboriščih, za njih pripravljale in pošiljale palete hrane.

- Člani SKOJ, ZSM in pionirji so v letih 1943–45 izvedli na Gorenjskem na stotine sabotažnih in raznih drznih akcij na škodo okupatorja.

- Mladina je pomagala partizanskim kurirjem in političnim delavcem pri nevarnih prehodih ali pa so sami opravili kurirske naloge, kjer so bile številne sovražnikove zasede.

- Mladina in pionirji so bili izredno aktivni pri izvajanju trosilnih in napisnih akcij. Propagandni material so pogosto sami izdelali v svojih skromnih tehnikah.

- Člani SKOJ in ZSM so vodili organizacijo Ratitovec v Železnikih, pionirski bataljon v Bohinju, Kropi, pionirje v Stražišču in v kamniškem okrožju.

- Na Gorenjskem je med vojno delovalo 72 partizanskih šol, ki jih je obiskovalo 2500 otrok, poučevalo 90 učiteljev, od tega le 7 poklicnih, vsi drugi so bili

člani SKOJ in ZSM, v glavnem dekleta.

- Mladina je po svojih močeh in znanju pomagala partizanskim ranjencem in urejala partizanske grobove.

Obseg spisa ne dovoljuje, da bi še naprej našteval oblike in vsebino delovanja mladinske organizacije v letih 1943–1945 na Gorenjskem. Med izpolnjevanjem svojih nalog je izgubilo življenje več kot 80 mladinskih aktivistov.

Naša mlada generacija je med drugo svetovno vojno dostojno izvrševala in tudi izpolnila svojo dolžnost in zgodovinsko nalogo – osvoboditev slovenske domovine! Vsi, ki smo v tem veličastnem

osvobodilnem podvigu sodelovali, smo lahko nanj upravičeno ponosni. Še posebej pa smo lahko srečni, da nam je bilo usojeno živeti v času, ki je bil za slovenski narod v vsej njegovi zgodovini najtežji in najodločilnejši.

O p o m b e

¹ obdelala Ivka Križnar

² podatek B. Božnik

France Kavčič – Veljko